

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ

คงเป็นที่ทราบกันแล้วว่าระบบการศึกษาแบบไทยแต่โบราณสมัยมานั้น เป็นวัฒนธรรมแบบไทยโดยเฉพาะ คือเป็นการสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมโดยอัตโนมัติ เน้นเรื่องการประพฤติคนเป็นคนดี สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมด้วยความสงบสุข ผู้ได้รับการศึกษาสมัยโบราณจากวัดจำนวนไม่มากนัก ที่สามารถอ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ ส่วนใหญ่รับการศึกษาด้านอาชีวศึกษาภายในครอบครัว จนสามารถสืบทอดอาชีพของวงศ์สกุลได้เป็นอย่างดี การศึกษาดังกล่าวทั้งด้านอักษรวิเชียรและอาชีวศึกษามีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ อันเป็นทั้งความคิดและความเชื่อ อยู่ภายใต้อุคมการฝังสังคัมพุทธศาสนาและค่านิยมตามประเพณีความเชื่อของสังคัมขณะนั้น ดังนั้นพื้นฐานเดิมของระบบการศึกษาแบบไทยแต่โบราณสมัย จึงเป็นคนละแบบกับการศึกษาในระบบโรงเรียนของตะวันตก การปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากการศึกษาแบบไทยเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนของตะวันตก จึงเป็นงานยากลำบาก ต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างยิ่ง

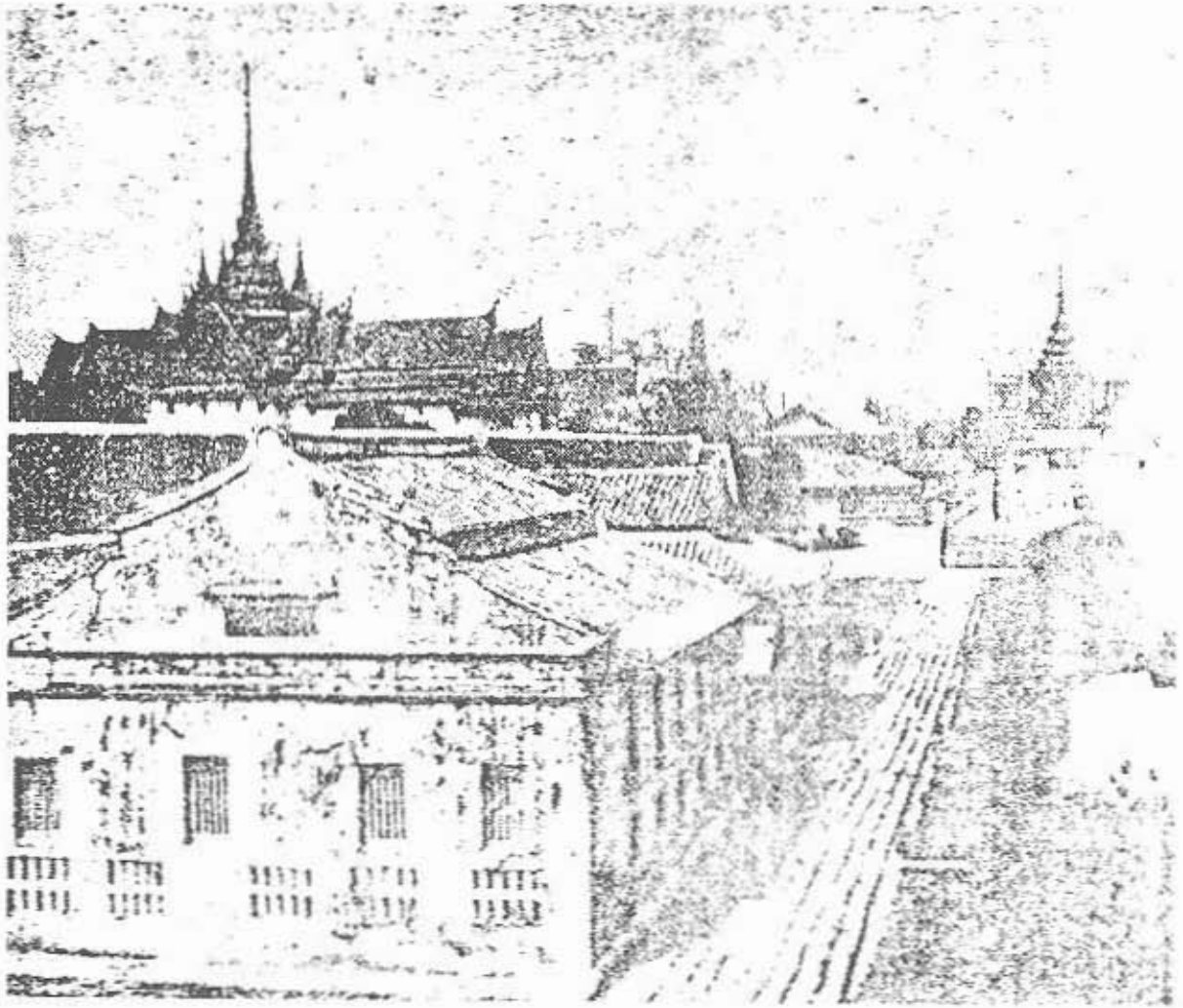
เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสด็จถึงวัดราชสมบัติเมื่อพุทธศักราช 2411 มีพระชนมพรรษาเพียง 16 ปี 10 วัน ต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ ในสมัยรัชกาลนั้นได้เสด็จประพาสต่างประเทศ เช่นอินเดียและสิงคโปร์ ได้ทรงศึกษาและทอดพระเนตรการศึกษาในประเทศเหล่านั้น ดังนั้นในพุทธศักราช 2414 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง **โรงเรียนหลวง** ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง นับเป็นโรงเรียนแรกในประเทศไทยที่มีความหมายตรงกับคำว่า “โรงเรียน” ในปัจจุบัน คำว่า “ประกาศเรื่องโรงเรียน” ความตอนหนึ่งมีว่า “ให้จัดโรงเรียนขึ้นไว้ที่ในพระบรมมหาราชวัง แล้วจัดคนในกรมพระอาลักษณ์ตั้งให้เป็นขุนนางพนักงานสำหรับเป็นครูสอน

หนังสือไทย สอนคิดเลข แลขนบธรรมเนียมราชการ พระราชทานเงินเดือนครูสอนให้สมควรพอใช้สอย ส่วนผู้เรียนหนังสือนั้นก็พระราชนัดดาเสด็จผ่าน่งห้ามกับเบียดเบียนกลางวันเวลาหนึ่งทุกวัน ครูสอนนั้นจะให้สอนโดยอาการเรียบร้อยไม่ให้ด่าตีทาบคาย”

ในพุทธศักราช 2414 ปีเดียวกับที่ตั้งโรงเรียนหลวง ทรงจัดตั้งกรมทหารมหาดเล็กขึ้นในบริเวณพระบรมมหาราชวัง ฝึกหัดวิชาทหารแบบยุโรป และทรงเป็นผู้บังคับการกรมทหารนี้ด้วยพระองค์เอง จึงมีเจ้านายหนุ่ม ๆ ตลอดจนบุตรหลานข้าราชการผู้ใหญ่เข้ามาสมัครเป็นทหารในกรมทหารมหาดเล็กกันมาก ต่อมาถึงพุทธศักราช 2423 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ แต่ยังทรงเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ราชองครักษ์ เป็นผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก แต่ทหารมหาดเล็กรุ่นนั้น หาใช่เป็นเชื้อสายราชตระกูลและบุตรหลานข้าราชการไม่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพจึงใคร่จะทรงบำรุงฐานะของทหารมหาดเล็กให้สูงศักดิ์ดังเดิม โดยทรงดำริจะชักชวนเชื้อสายราชตระกูลและบุตรหลานข้าราชการเข้าเป็นทหารมหาดเล็ก แต่ปรากฏว่าในขณะนั้นกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าขึ้น เปิดรับคนเข้าทำราชการมากกว่าเดิม มีผู้ที่จะมาเป็นทหารมหาดเล็กไม่มากนัก จึงทรงดำริที่จะเปิดเป็นโรงเรียนแทนการรับสมัครเป็นทหาร เพื่อให้มีผู้สมัครเข้าได้มาก เมื่อนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วยให้ดำเนินการได้ ครั้นเลือกหาที่ตั้งโรงเรียนในโรงทหารมหาดเล็กไม่มีที่พอแก่การ จึงตรวจดูเห็นว่าที่พระตำหนักสวนกุหลาบใช้เป็นคลังกรุงรังอยู่ไม่เป็นประโยชน์นัก จึงกราบบังคมทูลขอตั้งเป็นโรงเรียน ด้วยเหตุนี้จึงเรียกชื่อว่า **โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ**

ตัวพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวังชั้นนอกด้านทิศใต้ นั้นนับว่าเป็นอาคารประวัติศาสตร์ กล่าวคือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ขยายเขตพระบรมมหาราชวังออกไปทางทิศใต้ จวบวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทำให้มีเนื้อที่ว่างอยู่ส่วนหนึ่ง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำสวนปลูกต้นไม้กุหลาบสำ

หรับเก็บดอกไม้ในราชการเช่นแต่งเครื่องนมัสการ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้แบ่งพื้นที่สวนกุหลาบส่วนหนึ่งสร้างคลังศุภรัตน์ เพื่อใช้เก็บสงวนข้าวของหลวง โดยทำเป็นตึกรูปโค้งขึ้นตามความนิยมในสมัยนั้น ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ยังทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกชายเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ทรงผนวชเป็น

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นโรงเรียนหลวงโรงเรียนหนึ่งในยุคแรก ริมปฏิรูปโรงเรียนแห่งกรุงเทพมหานคร

สามแฉก เมื่อ พุทธศักราช 2409 ครั้นถึงเวลาที่จะลาผนวช จำเป็นต้องเสด็จออกมาประทับสายหน้าตามราชประเพณี สมัยนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับ ณ พระอภิเนาวนิเวศน์ ซึ่งทรงสร้างขึ้นใหม่ในพระบรมมหาราชวังอันเป็นบริเวณสวนศิลาแลงและพระที่นั่งบรมพิมาน ในปัจจุบัน มีพระราชประสงค์จะให้สมเด็จพระเจ้าอุกขาเธอประทับอยู่ใกล้พระองค์เพื่อจะได้ทรงฝึกหัดราชการ จึงโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขคลังสุภรณ์เป็นพระตำหนักให้ประทับ

พระตำหนักสวนกุหลาบซึ่งสมเด็จพระเจ้าอุกขาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ประทับนั้น มีตึกขนาดย่อม ๆ 5 หลัง เรียงกันจากทิศเหนือไปทิศใต้ คือศาลาห้องมหาดเล็กหลังหนึ่ง ตึกห้องพระโรงหลังหนึ่ง หอพระหลังหนึ่ง ตึกที่ประทับหลังหนึ่ง และห้องเครื่องคือครัวอีกหลังหนึ่ง ที่พระตำหนักสวนกุหลาบสมัยนั้นเป็นที่ประชุมของเจ้านายและบรรดาข้าราชการหนุ่ม ๆ คล้ายกับเป็นสโมสรสถานแห่งหนึ่งด้วย มีพระราชอัธยาศัยโอบอ้อมอารีและโปรดการสมาคมกับผู้อื่น เมื่อเสด็จประทับที่พระตำหนักสวนกุหลาบได้มีพระธิดากับหม่อมราชวงศ์แซ พระธิดาพระองค์นี้คือ พระองค์เจ้าผ่อง และมีพระธิดากับเจ้าคุณพระประยูรวงศ์แต่ยังเป็นเจ้าจอมมารดาแพ สะใภ้หลวง พระธิดาพระองค์นี้คือ กรมขุนสุพรรณภาควดี พระตำหนักสวนกุหลาบจึงเป็นเรือนหอหลังแรกของพระองค์ ครั้นถึงวันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2411 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสู่สวรรคต ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการจึงได้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าอุกขาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนทินิศประชาภาด ขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระตำหนักสวนกุหลาบจึงว่างอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงอดิศรอุดมเดชเสด็จไปประทับจนออกวัง แต่นั้นมาก็ใช้เป็นคลังเก็บของจนถึงพุทธศักราช 2424 จึงได้จัดตั้งเป็น **โรงเรียนของกรมทหารมหาดเล็ก** คือโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบนั่นเอง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์ “ตำนานสวนกุหลาบ” ลงในหนังสือรายเดือน “สวนกุหลาบวิทยา” ฉบับ “ฉัตรมงคลสาร” ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2469 ทรงเล่าว่า นักเรียนโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบปีแรกมีประมาณ 10 คน เป็นหม่อมเจ้าและหม่อมราชวงศ์แทบทั้งนั้น นักเรียนมีฐานะเป็นนักเรียนนายร้อยทหารมหาดเล็ก แต่งเครื่องแบบทหาร ถืออาวุธอย่างทหาร อยู่ประจำโรงเรียน ได้รับเงินเดือนเท่าทหาร เมื่อเสร็จการฝึกวิชาทหารแล้วก็ต้องเข้าห้องเรียนอักษรสมัยไปตลอดวัน ต่อมาไม่ช้าก็มีผู้สมัครเข้าเรียนมากขึ้นจนเกินจำนวนที่กำหนดไว้สำหรับตำแหน่งนายทหารมหาดเล็ก จึงเกิดปัญหาว่าโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบนั้น จะจัดเป็นโรงเรียนสำหรับนายทหารมหาดเล็กตามความคิดเดิมหรือให้เป็นโรงเรียนสำหรับฝึกหัดราชการทั่วไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยว่า ถ้าหากเป็นโรงเรียนข้าราชการได้ จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองยิ่งกว่าเป็นโรงเรียนสำหรับนายทหารมหาดเล็กแต่เพียงกรมเดียว **แต่นั้นมาจึงแก้ไขปรับปรุงให้เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน** สถานที่เดิมไม่พอก็ดัดแปลงตึกสองชั้นเป็นที่เล่าเรียนและที่พักของนักเรียนอีกหลังหนึ่ง การตั้งโรงเรียนนับว่าเสร็จบริบูรณ์ในปีที่ 4 คือพุทธศักราช 2427 ทางโรงเรียนได้กราบทูลเชิญพระบรมวงศานุวงศ์และเชิญข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยที่เป็นผู้ปกครองนักเรียนไปประชุมรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานรางวัลนักเรียน ที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นครั้งแรก เมื่อพระราชทานรางวัลแล้วได้มีพระราชดำรัสในที่ประชุมซึ่งถือว่าเป็นเอกสารประวัติศาสตร์แสดงถึงพระบรมราโชบายในการจัดการศึกษาของชาติไว้อย่างชัดเจน จึงขออัญเชิญพระราชดำรัสมาประมวลไว้เพื่อการศึกษา ดังนี้

พระราชดำรัส

“ท่านทั้งปวง ซึ่งเป็นผู้ไล่มังสือ พระบรมวงศานุวงศ์ หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ ซึ่งเป็นบิดาของนักเรียน และข้าราชการที่ได้มาประชุม กับทั้งตัวนักเรียนด้วย ฉันมีความยินดีมากที่ได้มาเป็นผู้ให้รางวัลแก่เด็กนักเรียนซึ่งได้ไล่มังสือเป็นครั้งแรกในเมืองไทย เพราะการที่ไล่มังสือมาแต่ก่อนนั้น ก็ได้ไล่มังสือแต่พระสงฆ์ ถึงว่าการที่ไล่มังสือครั้งนี้เป็นแต่เบื้องต้น แต่เพียงในการเรียนชั้นต่ำก็ดี จะเป็นแบบเป็นรากเง้าที่จะได้ไล่มังสือและวิชาชั้นสูง ๆ เป็นลำดับขึ้นไปในภายหน้า

วิชาหนังสือเป็นวิชาที่นับถือ และเป็นที่ยศสรรเสริญมาแต่โบราณว่าเป็นวิชาอย่างประเสริฐซึ่งผู้ที่ป็นใหญ่อึ่งนับแต่พระมหากษัตริย์เป็นต้น จนตลอดราชภูมิมืองสมควรและจึ่งเป็นจะต้องรู้ เพราะเป็นวิชาที่อาจทำให้การทั้งปวงสำเร็จไปได้ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยการทรงจำรำเรียน และเป็นวิชาที่ทำให้ผู้ได้รู้มีความฉลาดได้เร็วได้ง่ายขึ้น ถึงว่าผู้ใดจะเป็นผู้มีปัญญา ไม่รู้หนังสือ แต่ผู้หนึ่งไม่มีปัญญาหนังสือ ผู้ที่ไม่มีปัญญานั้นก็มักจะคิดเทียบเท่ากับผู้ที่ไม่มีปัญญาหรือดีขึ้นไปกว่าก็มี โดยมากถือว่าความนับถือวิชาหนังสือนี้ จะเสื่อมทรามไปบ้างเล็กน้อยไปบ้างเป็นครั้งเป็นคราวก็จะกลับเป็นที่นับถืออึ่งใหญ่ขึ้นในเวลาอื่นอีก เพราะเป็นวิชาอันประเสริฐ เมื่อจะเทียบสู้กับกาลแต่ก่อนกับเดี๋ยวนี้แล้วพระเจ้าแผ่นดินเคยทรงรับแต่ฎีกากับบัญชีเล็กน้อย ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เกิดหนังสือมากแต่ยังไม่ถึงทุกวันนี้ หนังสือที่ฉันได้รับอยู่เดี๋ยวนี้นับด้วยพันเป็นอันมาก วิชาหนังสือในเวลานี้เป็นเวลากำลังต้องการ จะพรรณานากฎหนังสือให้ทั่วถึงไปก็เป็นการยาวเวลา จึงขอคิดความลงว่าในการเวลานี้ผู้ซึ่งจะเป็นข้าราชการไม่รู้หนังสือแล้ว เกือบจะเป็นอันใช้ไม่ได้ทีเดียว ได้คิดตั้งใจอยู่ว่าการต่อไปภายหน้าจะต้องเลือกกว่าผู้ใดไม่รู้

หนังสือไล่มังสือได้ตามควรแก่ที่จะกำหนดผู้นั้นจะเป็นขุนนางไม่ได้เลย แต่ในเวลานี้ข้าราชการเก่าที่ไม่รู้หนังสือดีมีอยู่บ้าง ผู้ซึ่งจะเลือกได้ยังมีน้อย จึงตั้งกำหนดอย่างนี้ยังไม่ได้ จึงต้องคอยพวกที่เรียนใหม่ ๆ นี้จะเป็นผู้ตั้งแบบแผนต่อไป ภายหน้า เพราะฉะนั้นฉันจึงได้มีความมุ่งหมายตั้งใจ ที่จะจัดการเล่าเรียนทั่วไปทั้งบ้านทั้งเมืองให้เป็นการรุ่งเรืองเจริญขึ้นโดยเร็ว

บัดนี้จะว่าถึงโรงเรียนสวนกุหลาบนี้เอง ความปรารถนาที่ฉันได้จัดโรงเรียนสวนกุหลาบนี้ขึ้น เพราะมีความสังวชด้วยเชื้อพระวงศ์แห่งราชตระกูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุก ๆ พระองค์ ก็ล้วนแต่มีพระราชโอรสมาก ๆ พระราชโอรสก็มีหม่อมเจ้าอีกองค์ละมาก ๆ หม่อมเจ้าก็ยังมีหม่อมราชวงศ์ต่อไปอีกเป็นอันมาก แต่เป็นการขัดข้องลำบากแก่หม่อมเจ้าหม่อมราชวงศ์อยู่มาก ด้วยไม่มีทางที่จะเข้ารับราชการได้ ไซ้ว่าหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์นั้นจะใช้ไม่ได้เลยสักคนหนึ่งเมื่อไร หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ที่เป็นกษัตริย์ ๆ ก็มีมาก แต่ไม่มีช่องที่จะได้ฝึกหัดทดลองให้รู้จักเพราะเป็นเจ้าเสีย ไม่ได้เป็นขุนนาง จึงคิดหาโอกาสที่จะให้เรียนหนังสือได้ไว้เช่นเหมือนหนึ่งได้ถวายตัวเช่นข้าราชการ แต่คิดว่าดอกไม้รูปเขียน เพราะว่ามีเมื่อถวายตัวก็ได้เห็นตลอดจนถึงความรู้และสติปัญญา ฉันต้องรับว่าการที่คิดนี้เพื่อประโยชน์ส่วนตัวของฉันเองด้วย เพราะเหตุว่าลูกฉันก็มีมากแล้วก็จึ่งจะต้องมีหลานหลานเป็นหม่อมเจ้าหม่อมราชวงศ์ต่อไป ลงไปเหมือนกับท่านแต่ก่อนเหมือนกัน ไซ้ว่าจะมีพระองค์เจ้าไปได้หมดเมื่อไร ฉันก็มั่นหมายใจว่าโรงเรียนที่ตั้งขึ้นนี้จะเป็นเครื่องประคองไม่ให้ลูกหลานหลานฉันยับเยินไปเหมือนอย่างแต่ก่อน เพราะฉันได้ตั้งใจไว้ว่าตั้งแต่ลูกฉันลงไป จะต้องเข้าในโรงเรียนนี้ ฝึกซ้อมวิชาเหมือนกับลูกหลานเจ้านายทั้งปวงทุกคน แต่ถึงว่าฉันรับว่าเป็นการกั้นแก่ประโยชน์ส่วนตัวนี้ ก็ต้องขอเถียงว่าไม่ได้เป็นแต่ประโยชน์ส่วนตัวเดียว เป็นประโยชน์ทั่วไปแก่พระบรมวงศานุวงศ์ทั้ง

ปวง ให้ลงความเห็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับฉัน ส่งหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ ซึ่งมีอายุสมควรจะเรียนมาเรียนในโรงเรียนนี้ได้สิ้นเชิง เพื่อจะได้เป็นคุณแก่ตัวเด็กผู้ที่ส่งมาเรียนนั้นต่อไปภายหลัง และเป็นการยกการประคองพระเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชวงศ์ และพระเกียรติยศของท่านผู้เป็นปู่ และบิดาคด้วย แต่โรงเรียนนี้มีชื่อไม่เพราะอยู่หน้าหอหนึ่งที่ตั้งชื่อว่าเป็นโรงเรียนทหาร จะทำให้เป็นที่เข้าใจกันว่าผู้ที่มาเรียนหนังสือนี้จะต้องเป็นทหารไปนาน หรือตลอดชีวิต เพราะความกลัวชื่อทหารไม่ทราบว่าจะกลัวนักเพราะเหตุใดนั้น จะทำให้เป็นที่หวาดหวั่นเสียในชั้นต้น จึงขอชี้แจงให้ทราบว่า การทหารนั้นเป็นการสำคัญที่จะได้ป้องกันรักษาบ้านเมือง ถ้าไม่มีทหารให้แข็งแรงก็จะรักษาบ้านเมืองยาก จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องจัดการทหารให้แข็งแรงขึ้น แต่มีใ้จะต้องการแต่ทหาร แต่นี้ต้องการคนที่รับใช้ราชการพลเรือน ให้เป็นผู้มีความรู้ และเป็นผู้มีปัญญาใช้การได้จริงนั้นเป็นการรื้อนอยากที่จะได้โดยเร็วมาก เพราะฉะนั้นไม่ควรจะวิตกเลยที่จะต้องเป็นทหารตลอดไป เมื่อผู้ใดมีปัญญามีความรู้สมควรจะได้รับราชการในตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดก็ควรจะได้รับการความคุณวิชาของผู้นั้น หรือจะไม่รับทำราชการ จะทำการอื่น ๆ ก็ได้ เว้นแต่จะต้องมีกำหนดตามสมควรเท่านั้น ความมุ่งหมายและเริ่มคิดจัดโรงเรียนนี้ประสงค์จะเกื้อกูลแก่ราชตระกูลนั้นแหละเป็นที่ตั้ง

เมื่อได้กล่าวถึงโรงเรียนนี้ว่าจะเป็นการสงเคราะห์แก่ตระกูลเจ้านายดังนี้ ใ้ว่าจะละทิ้งตระกูลข้าราชการและราษฎรเสียเมื่อไร โรงเรียนที่มีอยู่แล้วและที่จะตั้งขึ้นต่อไปภายหลังโดยมาก ได้คิดจัดการโดยอุตสาหกรรมที่ส่งให้เป็นการเรียนร้อยพร้อมเพรียงเหมือนอย่างโรงเรียนนี้ และจะคิดให้แพร่หลายกว้างขวางเป็นที่คนเรียนได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งจะมีโรงเรียนวิชาอย่างสูงขึ้นไปอีก ซึ่งได้กำลังคิดจัดอยู่บัดนี้ เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ลูกหลานเป็นต้นลงไปตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำที่สุด จะให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกันไม่ว่าเจ้า ว่าขุนนาง ว่าไพร่ เพราะฉะนั้นจึงขอบอกได้ว่าการศึกษาในบ้านเมืองเราจะเป็นข้อสำคัญที่หนึ่ง

ซึ่งฉันจะอุตสาหะจัดขึ้นให้เจริญงอกได้

ท่านผู้ซึ่งเป็นแม่กองเล่าหนังสือครั้งนี้ จึงได้รับความสรรเสริญและความชอบใจที่ได้จัดการเล่าหนังสือครั้งนี้ให้เป็นแบบฉบับได้ในคราวแรก และการซึ่งได้จัดโรงเรียนทั้งปวงนี้ ดิศวรกุมาร เป็นผู้สมควรที่จะได้รับความสรรเสริญในการที่อุตสาหะจัดให้เรียบร้อยเป็นไปได้สม่ำเสมอตลอดเป็นพยานในการซึ่งเรามีความเคารพต่อคำสั่งของถัน และรักใคร่ในการที่จะร่ำเรียนวิชา จึงต้องขอขอบใจเธอในส่วนหนึ่งต่างหาก นักเรียนทั้งปวงบรรดาที่ได้มีความอุตสาหะเล่าเรียนมานั้นเป็นความดีแก่ตัวแล้ว จงอุตสาหะเล่าเรียนต่อไปเถิด วิชาที่เจ้าเรียนนี้คงจะให้ผลแก่เจ้าให้ได้เป็นคนดีสืบไปภายหลัง"

“การเล่าหนังสือ” ในพระราชดำริจึงนับว่าเป็นการสอบวัดผลการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นครั้งแรกของประเทศไทย กล่าวคือเดิมเมื่อโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังเมื่อพุทธศักราช 2414 แล้ว พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารียงกูร) อาจารย์ใหญ่ได้แต่งหนังสือแบบเรียนภาษาไทยขึ้นชุดหนึ่งมี 6 เล่มคือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิศันนิทรร อักษรประโยค สังโยคภิธาน ไพบรณวิจารณ์ และพิศาลการ์ณศ หนังสือเหล่านี้ได้ใช้เป็นหลักสูตรสอนในโรงเรียนหลวงสืบเนื่องมาถึงโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อสิ้นปีมีข้าหลวงมาสอบความรู้นักเรียน นำวิธีสอบบาลีของพระภิกษุมหาอนุโสมให้เรียกว่า ประโยค 1 ต่อไปเลือกเอาวิชาความรู้ต่าง ๆ ที่เสมียนในราชการพลเรือนกระทรวงต่าง ๆ ต้องใช้ปฏิบัติมาสอน เช่นวิชาแต่งหนังสือ วิชาเลข มาเป็นหลักสูตรประโยค 2 ผู้ที่สอบได้ประกาศนียบัตรจากโรงเรียนที่หาตำแหน่งงานทำได้สะดวก โปรดเกล้าฯ พระราชทานรางวัลและทำพิธีลาจารึกชื่อนักเรียนที่สอบได้ตลอดประโยค 2 ดิดไว้ที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า “พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ประดิษฐานศิลาจารึกไว้ในที่นี้ สำหรับจะได้จารึกชื่อนักเรียนซึ่งได้พากเพียรอุตสาหะเล่าเรียนรู้วิชาหนังสือ สอบ

ซ่อมได้โนที่ประชุมข้าหลวง ไว้เพื่อจะให้เป็นที่เรียบร้อยและเป็นระเบียบเรียบร้อยซึ่งจะได้แก่โรงเรียนมัธยมศึกษาอีกต่อไป...”

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบได้ผลิตบุคคลสำคัญเป็นจำนวนมากออกไปรับใช้ประเทศชาติในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของการสร้างชาติ อาทิ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) พระยาศรีวรวงศ์ (หม่อมราชวงศ์จิตร สุทัศน์) พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (หม่อมราชวงศ์ประยูร อิศรศักดิ์) พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชบุณย์) พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้าวิริยดิษฐ์) เจ้าพระยามหิศร (ถนอม ไกรฤกษ์) พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (ทรงคำ เทวศิกิต) ต่อมาในพุทธศักราช 2437 ได้ย้ายโรงเรียนจากพระตำหนักสวนกุหลาบออกไปตั้งนอกพระบรมมหาราชวังแยกย้ายไปอยู่หลายแห่งโดยมีครูเดิมจากโรงเรียนไปอยู่ที่ใดโรงเรียนใหม่ทั้งนี้ก็ยังเรียกโรงเรียนสวนกุหลาบทั้งสิ้น เช่นโรงเรียนปฐมมหาธาตุ โรงเรียนสวนกุหลาบภาษาอังกฤษ เทพศิรินทร์ มีเอกสารที่ระบุชื่อโรงเรียนสวนกุหลาบคือหนังสือของเกล้าฯ ถวายของเสนาบดีกระทรวงธรรมการว่าด้วยการศึกษา ลงวันที่ 6 กันยายน รัตนโกสินทร์ศก 121 (พุทธศักราช 2445) กราบบังคมทูลว่าจะจัดการศึกษาเป็นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โรงเรียนสำหรับสอนสามัญศึกษาทั่วไปตามวัดจะจัดให้เป็นโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษาศึกษาที่ใดแล้ว 5 แห่ง ฝ่ายละวันคกจะไว้ที่พระราชวังบวรซึ่งจะสร้างใหม่ใกล้ศาลากระทรวงธรรมการ และจะขออานักเรียนชั้นฝึกซ้อมของโรงเรียนมหาดเล็ก ไปตั้งเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาสวนกุหลาบแห่ง 1 ฝ่ายได้บรรณานาถและเจ้าอาวาสวัดราชบูรณะยอมให้ที่วัดราชบูรณะคอนล่างถนนนครไชยศรีเป็นโรงเรียนแห่ง 1 และข้อความต่อมาว่ามีว่า ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างโรงเรียนมัธยมศึกษา ๗ วัดราชบูรณะเป็นเบื้องต้นก่อน ประมาณเงินที่จะก่อสร้าง 20,000 บาท โดยใช้เงินที่จะสร้างโรงเรียนมหาดเล็กเพราะเท่ากับด้วยเอาการศึกษาชั้นต้นของโรงเรียนมหาดเล็กมาเป็นมัธยมศึกษา

โรงเรียนมัธยมวัดราชบูรณะในหนังสือกราบบังคมทูลฉบับนี้คือโรงเรียนสวนกุหลาบปัจจุบัน

การจัดตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบในปัจจุบัน

เมื่อพุทธศักราช 2525 ทางราชการได้ประกาศให้เป็นปีเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี นอกจากมีงานสมโภชเป็นรูปพิธีหลายงานแล้ว ยังได้บูรณะปฏิสังขรณ์อาคารสถานที่อันเป็นโบราณสถานของกรุงรัตนโกสินทร์อีกหลายสถานแห่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นแม่กองบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวัง เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปีด้วย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงร่วมบูรณะอาคารสำคัญ ๆ เช่นพระมณฑปปราสาทก่อน แล้วจึงได้พิจารณาถึงอาคารอื่น ๆ ต่อไป เช่น พระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นตึกแก่งหินที่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมขึ้นไว้เหมือนสภาพเดิม พร้อมกับอาคารไม้ชั้นเดียวที่เป็นโรงโขนหลวงอยู่ข้างกันประมาณ 500 เมตร มีพระราชดำริว่าในอดีตพระตำหนักกองกั้นเคยใช้เป็นโรงเรียนของกรมทหารมหาดเล็ก เมื่อซ่อมแซมแล้วก็สมควรให้ใช้เป็นโรงเรียนเหมือนเดิม เพื่อเป็นการพัฒนาคน และเป็นการพัฒนาชุมชนในเขตพระบรมมหาราชวังชั้นนอกด้านทิศใต้ที่ทรุดโทรมมากให้ดีขึ้น ก็จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองในส่วนรวม

ดังนั้นสำนักพระราชวังจึงได้มีหนังสือขอให้สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติได้พิจารณาจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการตามพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ขึ้นในบริเวณท้ายพระบรมมหาราชวัง โดยขอให้ดำเนินการจัดตั้งให้ทันเปิดเรียนปีการศึกษา 2525 ด้วย เมื่อเรื่องมาถึงคณะกรรมการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร ในคราวประชุม

ครั้งที่ 3/2525 เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2525 คณะกรรมการ
มีมติเป็นเอกฉันท์ในการจัดตั้งโรงเรียน และได้กราบบังคม
ทูลสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ขอ
พระราชทานชื่อโรงเรียน ก็ได้พระราชทานชื่อว่า “โรง
เรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ” เป็นการอนุรักษนามเดิมไว้
มิให้เสื่อมสูญไป คณะกรรมการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร
มหานครจึงได้มีประกาศจัดตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวน
กุหลาบตั้งแต่วันที่ 2 เมษายน พุทธศักราช 2525 เป็นต้นไป
 และได้มีคำสั่งแต่งตั้งนางสาวกาญจนา เมษสวรรค์ รักษา
การในตำแหน่งอาจารย์ใหญ่เป็นคนแรก

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบได้เปิดสอนเมื่อวันที่
17 พฤษภาคม พุทธศักราช 2525 ใช้อาคารโรงโขนหลวง
เป็นอาคารเรียน เปิดสอน 4 ห้องเรียน คือ อนุบาล 1 จำนวน
2 ห้อง อนุบาล 2 จำนวน 1 ห้อง และชั้นประถมศึกษาปีที่ 1
จำนวน 1 ห้อง โดยมีเด็กนักเรียนทั้งชายและหญิง ต่อมา
สำนักพระราชวังได้ขอให้สำนักงานการประถมศึกษากรุง
เทพมหานคร เปิดสถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน ขึ้นเป็น
ส่วนหนึ่งของโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อวันที่
1 มิถุนายน พุทธศักราช 2525 เรียกว่า “ศูนย์เด็กปฐมวัย
โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ” รับเด็กตั้งแต่อายุ 2 ขวบ
ครึ่งถึง 4 ขวบ จำนวน 24 คน ต่อมาเมื่อการซ่อมอาคาร
พระตำหนักสวนกุหลาบเสร็จแล้ว จึงได้ย้ายนักเรียนชั้น
อนุบาล 2 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ไปเรียนที่พระตำหนัก ใน
ปีการศึกษา 2526 ได้เปิดสอนเด็กอนุบาลปฐมวัยชั้น 2
ห้อง ตามโครงการศูนย์ทดลองสอนเด็กอนุบาลปฐมวัยชั้น
และจะเปิดสอนต่อไปจนครบวงจรทดลอง รุ่นละ 3 ปี ปีละ
2 ห้อง ห้องละ 7 คน โดยได้รับพระราชนุญาตให้กระทรวง
ศึกษาธิการซ่อมแซมอาคารไม้สองชั้นใกล้กับโรงโขนหลวง
เป็นที่เรียนของเด็กอนุบาล ในปีการศึกษา 2527 ซึ่งจะต้อง
เพิ่มห้องเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และต้องเพิ่มต่อไปจนครบ
6 ปี ก็มีพระมหากรุณาธิคุณให้สำนักพระราชวังซ่อมอาคาร
แถวหลังริมกำแพงวังชั้นในเป็นที่เรียน อันจะทำให้มีห้อง
เรียนจำนวนมากขึ้น

ในเรื่องวิธีการรับเด็กนักเรียนนั้น ในปีแรกตั้งซึ่งเป็น
การเร่งด่วน โรงเรียนได้รับรายชื่อเด็กจากสำนักพระราชวัง
พอถึงปีการศึกษา 2528 เป็นต้นมา การรับเด็กชั้นประถม
ปีที่ 1 ได้แบ่งจำนวนเด็กออกเป็น 3 ส่วนเท่ากันคือ ส่วนที่
1 รับจากบุตรผู้มีสำนักงานอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง
เช่น กระทรวงการคลัง สำนักงานคณะกรรมการตรวจเงิน
แผ่นดิน ส่วนที่ 2 รับจากบุตรหลานประชาชนทั่วไป ส่วน
ที่ 1 และ 2 นี้คัดเลือกโดยวิธีจับสลาก และส่วนที่ 3 บุตรข้า
ราชบริพาร คัดเลือกจากบุตรผู้มีรายได้ต่ำที่สุดก่อน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ทรงพระกรุณาต่อการศึกษาของโรงเรียนพระตำหนักสวน
กุหลาบเป็นที่ยิ่ง โดยทรงรับเป็นประธานกรรมการของคณะ
กรรมการการศึกษาประจำโรงเรียน ทรงพระอุทิศสาหะปัสสิ
พระราชกิจอันเสด็จพระราชดำเนินมาทรงตรวจเยี่ยมโรง
เรียน ทรงเข้าประชุมคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียน
ประชุมคณะกรรมการโครงการศูนย์ทดลองสอนเด็กอนุบาล
ปฐมวัย เป็นเวลาหลายครั้งหลายหน และยังได้เสด็จพระ
ราชดำเนินมาทรงสัมภาษณ์ผู้ปกครองเด็กอนุบาลปฐมวัย
ด้วยพระองค์เอง เพื่อจะได้ทรงทราบประวัติและสภาพความ
เป็นอยู่ของครอบครัวเด็ก

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ทรงสนพระทัยการจัดการศึกษาในระดับเด็กเล็กและระดับ
ประถมศึกษาเป็นอันมาก ได้พระราชทานความคิดเห็นเป็น
แนวทางแก่คณะครูโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบตลอด
มา โรงเรียนจึงได้จัดทำโครงการต่าง ๆ เพื่อเน้นการเรียน
การสอนให้สอดคล้องและสนองพระราชดำริทุกประการ
เช่น

โครงการศูนย์เด็กปฐมวัย เพื่อทรงสงเคราะห์
เด็กกำพร้าของมูลนิธิสงเคราะห์เด็กสภากาชาดไทย และเป็น
สวัสดิการแก่ข้าราชการและข้าราชการที่ทำงานในบริเวณ
พระบรมมหาราชวัง

โครงการเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาไทย มีพระราชดำริว่าผู้ใหญ่ในปัจจุบันไม่นิยมให้เด็กท่อง

จำ เห็นไปว่าเป็นการทอแบบกแก้วนกขุนทอง แต่ทรงเห็นว่า การอ่านออกเสียงและการท่องจำยังมีประโยชน์หลายประการ ควรส่งเสริมให้เด็กท่องทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยครูควรอธิบายความหมายของข้อความนั้นให้เด็กเข้าใจเสียก่อน ส่วนการเขียนหนังสือนั้นก็เป็นสิ่งอย่างหนึ่ง และเป็น การปลูกฝังความภาคภูมิใจในชาติที่มีตัวอักษรของตนเอง จึงได้พระราชทานแบบคัดลายมือโดยทรงเขียนด้วยลายพระหัตถ์และพระราชทานแนะนำทำนองที่ถูกต้อง การจับดินสอ ทิศทางของตัวอักษร เพื่อครูจะได้นำไปฝึกสอนเด็กต่อไป

โครงการส่งเสริมการเกษตร เนื่องจากมีพระราชประสงค์จะให้เด็กได้ฝึกงานเกษตรโดยรับสั่งว่าประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม จึงควรปลูกฝังทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการเกษตรให้แก่เด็กตั้งแต่เล็ก ๆ โรงเรียนจึงทำแปลงเกษตร ให้เด็กฝึกปฏิบัติ ได้มีโอกาสได้จับต้องดิน ได้รดน้ำพรวนดิน ได้ปลูกต้นไม้เล็ก ๆ ด้วยมือของตนเอง

โครงการสอนพลศึกษา ยิมนาสติก สมเด็จพระนางเจ้ารำจพรรมาภิรมย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบมีสถานที่ค่อนข้างจะคับแคบ จึงทรงเห็นว่า ควรจัดสอนยิมนาสติกด้วยเพราะใช้เนื้อที่ไม่มาก และจะทำให้ร่างกายได้ออกกำลังกายทุกส่วนสามารถพัฒนาไปเป็นการเรียนวิชาต่อสู้ป้องกันตัวได้ และเป็นรากฐานที่จะเล่นกีฬาอื่น ๆ ต่อไป

โครงการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย เรื่องนี้ได้พระราชทานความเห็นไว้หลายประการ เช่น ด้านนาฏศิลป์และดนตรีไทย ทรงเห็นสมควรปลูกฝังความรักและความชื่นชมดนตรีไทยตั้งแต่เด็ก จึงพระราชทานเครื่องดนตรีไทยให้เด็กได้ฝึกหัด และโรงเรียนก็เปิดเพลงเสียงเพลงไทยให้เด็กอนุบาลฟังทุกวัน ในเวลาตอนพักกลางวัน การอบรมมารยาท ทรงเห็นว่าเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาจิตใจเยาวชนให้มีคุณธรรมและมีค่านิยมดีงาม ควรเน้นเรื่องนี้ให้มาก และควรพานักเรียนเข้าศึกษาในวัดบ่อย ๆ ถ้าทำได้ งานช่างและงานประดิษฐ์ต่าง ๆ เนื่องจากโรงเรียนอยู่ในชุมชนที่มีความสามารถในงานช่างต่าง ๆ อยู่แล้ว

มีตัวอย่างให้ดูแลมีวิทยากรหาได้ง่าย จึงควรส่งเสริมให้เด็กได้ฝึกหัดการประดิษฐ์และการร้อยดอกไม้

โครงการพระราชดำริหลังสุดคือ **โครงการศูนย์ทดลองสอนเด็กหูหนวกปทุมวัน** มีพระราชประสงค์ให้จัดตั้งขึ้นเพื่อทดลองวิธีการฝึกอบรมเด็กหูหนวกระดับก่อนวัยเรียน ให้มีความพร้อมที่จะเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ได้ทันที ทั้งนี้เพราะได้ทรงพบเด็กชายคนหนึ่ง ซึ่งมารดาคลอดทิ้งไว้ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ มูลนิธิสงเคราะห์เด็กของสภากาชาดไทยเลี้ยงไว้จนอายุได้ 2 ขวบเศษ พบว่ามีความผิดปกติในการได้ยิน จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้เด็กคนนั้นพร้อมกับเด็กอื่นที่โชคร้ายหูพิการได้รับการฝึกอบรมเกิดการพัฒนาด้านร่างกายและสติปัญญา จนอาจทำให้พูดได้และติดต่อกับบุคคลอื่นได้บ้างเช่นเด็กปกติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระมหากรุณาธิคุณแก่พระสภานิกธราชวไทยด้วยการพระราชทาน การศึกษาระบบโรงเรียนให้แก่ชาติ และได้ทรงสถาปนาโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบขึ้นเป็นสถานที่อบรมปณิธิและประสิทธิประสาทวิชาความรู้ให้แก่เยาวชนไทย จนหลายคนได้เป็นรัฐบุรุษทำความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติเป็นอันมากและ โรงเรียนนั้นก็ไต่ยุคอิเล็กทรอนิกส์ไปโดยออกไปแพร่ขยายเป็นโรงเรียนชั้นนำ นอกพระบรมมหาราชวัง จนกระทั่งพุทธศักราช 2525 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งเป็นพระราชปนัดดา สืบสายพระโลหิตมาโดยตรง ก็ได้มีพระมหากรุณาธิคุณแก่ประชาชนชาวไทย ด้วยการทรงรื้อฟื้นพระตำหนักสวนกุหลาบขึ้นเป็นโรงเรียนประถมศึกษา พร้อมด้วยการศึกษาของเด็กก่อนวัยเรียนและเด็กร่างกายพิการในบางส่วน โดยทรงสนพระราชหฤทัยสอดส่องดูแลความเจริญก้าวหน้าของโรงเรียนอย่างใกล้ชิด และพระราชทานความอุปถัมภ์ด้วยประการต่าง ๆ เป็นอันมาก ไม่ช้าเด็ก

และเยาวชนที่ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณผ่าน
การศึกษาจากโรงเรียนนี้ก็จะไปรับการศึกษาในระดับสูง
ขึ้น หลายคนก็จะได้เป็นบุคคลสำคัญของชาติเช่นเดียวกับ

ที่เคยปรากฏมาแล้วในครั้งแต่ก่อน ด้วยพระราชกุศลนี้จึง
ขอให้ทรงพระเจริญเป็นมิ่งขวัญของปวงชนชาวไทยไปชั่ว
กาลนาน

ทองค่อ กล้วยไม้ ณ อยุรยา

บรรณานุกรม

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราวงราชานุภาพ, "ตำนานสวนกุหลาบ" ส่วน

กุหลาบวิทยา, 6 : 2 กุมภาพันธ์, 2469

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, ความระลึกของนักเรียนสวนกุหลาบเดิม
ม.ป.พ.

รอง ศยามานนท์ และคณะ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507. โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2507

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, สมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรม
ราชกุมารี กับการประถมศึกษา โรงพิมพ์คุรุสภา, 2525